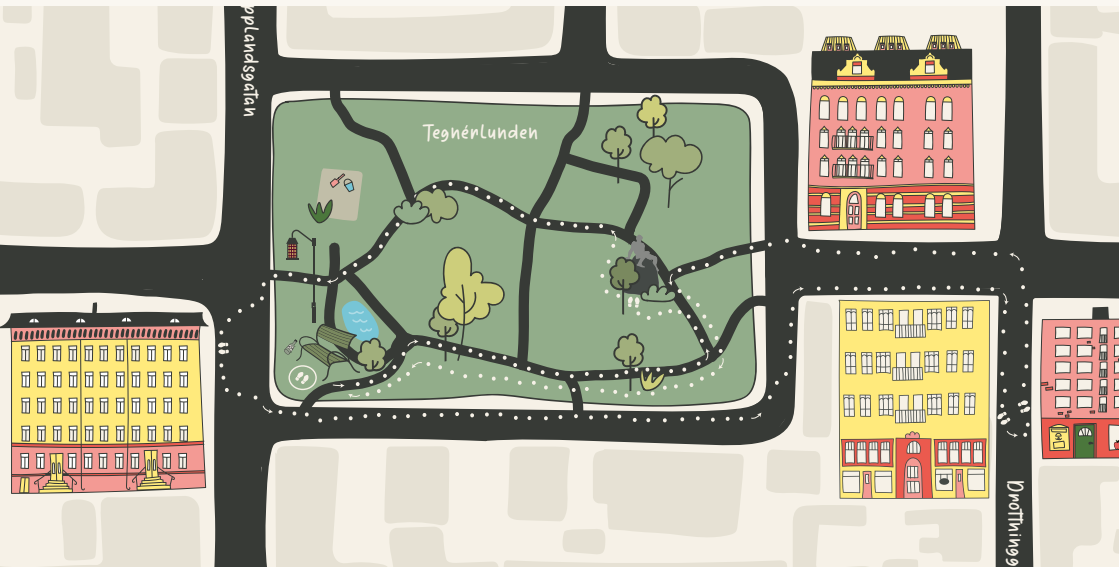

Maria Nikolajeva

FRÅN BOK TILL PLATS OCH TILLBAKA

En metod för barnlitterära vandringar

© 2024 Maria Nikolajeva

Tankar om barn- och ungdomsböcker 1

ISSN 3035-7705

ISBN 977-303577-000-2

Omslag, illustrationer och grafisk form: Hanna S. Larsson

Svenska barnboksinstitutet

www.barnboksinstitutet.se

Svenska barnboksinstitutet (Sbi) är ett nationellt centrum för barn- och ungdomslitteratur. Institutet är en stiftelse och grundades 1965.

FRÅN BOK TILL PLATS OCH TILLBAKA

En metod för barnlitterära vandringar

Maria Nikolajeva

SVENSKA
BARNBOKSINSTITUTET

Förord

Platsen är viktig i litteraturens värld. Den ger oss inblickar i såväl författarens som romangestalternas liv och drivkrafter. Den kan också fungera symboliskt. Det är inte förvånande att det finns så många guidade turer i författarhem och vandringar på platser där skönlitterära verk utspelar sig. I de flesta fall går de ut på att förmedla fakta. Sällan är avsikten att få en fördjupad förståelse för berättelsen och romangestalterna genom platsen.

Maria Nikolajeva, vandringsledare och professor emerita i barn- och ungdomslitteratur vid University of Cambridge, har tagit fram en metod för litterära vandringar som gör just detta. Den är förankrad i forskning om vad som händer kognitivt och emotionellt i oss när vi upplever platser och när vi läser skönlitteratur.

Jag har själv varit med på ett tiotal av Maria Nikolajevas vandringar och fått uppleva hur metoden fungerar. Att vandra i berättelsernas miljöer ger insikter inte bara i platserna utan också i romangestalternas liv som jag inte hade tidigare. Genom att vandra i dessa miljöer – i de här fallen huvudsakligen i Stockholm där majoriteten av vandringarna har ägt rum – har jag fått vad som närmast kan beskrivas som fysiska förnimmelser av hur romangestalterna tänker och känner.

Jag har fått en ny typ av insikt i hur ensam och övergiven Bo Wilhelm Olsson faktiskt är när han sitter där på en bänk i Tegnérlunden en mörk höstkväll, hur rädd Krille måste vara när Janne störtar ner för den rejält branta och långa trappan på sin cykel, hur fruktansvärt utsatt Mika är när hon går från krogen där hon arbetar till barnhemmet om kvällarna, eller för den delen hur kittlande roligt Uffe och de

andra pojkarna i Stureby har när de kör lådbilsrally ner för den långa, långa gatan med den kraftiga högersvängen på slutet. Jag känner med gestalterna på ett nytt sätt – deras hjälplöshet, beslutsamhet, vaksamhet, pirret i magen – och upplever världen tydligt genom deras blick.

I den här skriften berättar Maria Nikolajeva om sin metod och hur den kan användas av den som vill göra vandringar utifrån barn- och ungdomsböcker. Skriften är ett resultat av ett femårigt samarbete mellan Svenska barnboksinstitutet och Maria Nikolajeva. Det har hittills resulterat i 33 barnlitterära vandringar arrangerade av institutet med Maria Nikolajeva som ledare. Vi har även arbetat för att föra ut metoden på olika sätt, genom endagarskurser samt fysiska och digitala seminarier. Samarbetet har möjliggjorts av ekonomiskt stöd från Kulturrådet, Region Stockholm och Stockholms stad – och det är ett samarbete vi hoppas ska fortsätta länge än.

Åsa Warnqvist

Chef, Svenska barnboksinstitutet

Kan man få en djupare förståelse av en skönlitterär text genom att vistas på den fysiska plats där texten utspelar sig? Kan man få en fullständigare upplevelse av en fysisk plats genom att läsa en bok som utspelar sig på den platsen? Kan en vandring bli en inkörsport till skönlitteratur för en motvillig läsare? Kan en vandring tillföra någonting nytt till en favoritbok?

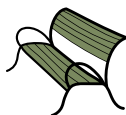
Föreställ dig att du kommer till London för första gången och råkar befinna dig på King's Cross järnvägsstation. Plötsligt händer det någonting. Du kommer ihåg hur platsen beskrivs i en bok som du har läst. Du ser dig omkring; kanske letar du efter plattform 9¾; du försöker föreställa dig hur det känns att springa genom en stenmur: både skrämmande och oändligt spännande. Platsen blir känsloladdad, inte vilken plats som helst, utan starkt kopplad till en tidigare litterär upplevelse. Tänk tvärtom: du har varit i London flera gånger och kanske tagit tåget någonstans från King's Cross. Du läser den första boken i J. K. Rowlings Harry Potter-serie (1997–2007), och plötsligt blir platsbeskrivningen levande; du minns hur stationen ser ut, fast du kommer kanske inte ihåg om det verkligen finns en plattform 9¾, däremot plattform 0, vilket är minst lika underligt. Du känner nästan vimlet, hör bullret, känner lukten av bakverk från kiosken. Miljöbeskrivningen, som egentligen bara är ord, blir flerdimensionell och full av sinnesintryck.

Ett annat exempel. Du promenerar i centrala Stockholm och kommer till Tegnérlund. Du ser en bänk i hörnan av parken, en liten bäck som rinner nerför backen mot en stenbro, gröna ytor och stora knotiga träd. Hjärnan plockar fram ett minne: just det, det är här

Astrid Lindgrens *Mio, min Mio* (1954) börjar. Går du fram till den väldiga Strindberg-statyn ser du hela berättelsen avbildad i sockeln: riddare, hästar, fåglar, svärd. Platsen väcker minnen av boken; boken uppmuntrar till att utforska platsen. Din upplevelse skapas i synergi.

Det finns en vanföreställning om att unga läsare ogillar miljöbeskrivningar och hoppar över dem när de läser. Barnboksförfattare i sin tur undviker ofta omfattande miljöbeskrivningar, som obestriddligen bromsar handlingen. Miljöskildringen kan dock ha en helt annan konstnärlig funktion än att presentera platsen där handlingen utspelar sig. Den kan bland annat engagera läsarna känslomässigt och tvinga dem att dela den litterära personens upplevelse av platsen.

Den läsfrämjande metod för litterära vandringar som presenteras här bygger på aktuell forskning inom bland annat kognitiv psykologi, kognitiv litteraturteori, kulturgeografi och utbildningsvetenskap.

Teoretisk bakgrund

Vi vet förvånansvärt lite om vad som händer i våra hjärnor när vi läser. Det låter paradoxalt när det finns tusentals studier av läsa- res, inte minst unga läsa- res, engagemang med skönlitterära texter, genomförda med ett brett register av metoder som djupintervju, återberättande, visuella responser eller iscensättning. Alla dessa studier kommer

enbart åt reaktionerna *efter* läsningen, inte *under* läsningen, och de tillåter oss inte att se exakt vad som händer i hjärncellerna. Det finns en del empirisk forskning i USA och Kanada, där forskare studerar hjärncellernas gensvar när försökspersoner utsätts för skönlitteratur. Det sker dock i mycket begränsad omfattning, och än så länge är vi som litteraturvetare och litteraturpedagoger hänvisade till teorier om läsarnas kognitiva och känslomässiga engagemang med skönlitteratur.

De senaste upptäckterna inom hjärnforskning erbjuder intressanta infallsvinklar för att reflektera kring läsarnas upplevelse av skönlitterära platser. *Spatiell kognition* är en inriktning som undersöker hur vår hjärna uppfattar och processar vår upplevelse av rummet, det vill säga förmågan att avstånd, riktning, tyngdkraft, rörelse och även vår egen position i rummet i förhållande till andra föremål och organismer. *Sensoriska studier* undersöker hur vi mottar och processar information genom våra sinnen: syn, hörsel, känsel, lukt och smak. När man tillämpar dessa teorier på skönlitteratur gäller det både litterära personers upplevelser och de intryck vi får som läsare och som påverkar vår uppfattning av litterära personers upplevelser.

Genom så kallade spegelceller aktiveras hjärnan inte bara när vi själva upplever en miljö genom våra sinnen eller rör oss genom rummet, utan även när vi betraktar andras upplevelser av rum och rörelse. Och intressant nog även när vi läser om någon som rör sig eller om vad en litterär person ser, hör eller vidrör. Det kan låta besynnerligt, men när vi läser beskrivningar av någon som går, springer eller sträcker ut armen för att hämta någonting, sänder hjärnan signaler till kroppen som om vi själva utförde dessa handlingar: en spegelbild, därav benämningen spegelceller. Vi märker det kanske inte eftersom signa-

lerna är svaga, men de har mätts med olika vetenskapliga metoder, till exempel magnetisk resonanstomografi. Detsamma gäller våra sinnen. När vi läser om det som personer i böcker ser, hör, vidrör, luktar eller smakar påverkas våra sinnesorgan på samma sätt som om vi upplevde det i verkligheten. Vi har nog alla varit med om att läsa om en läcker måltid och omedelbart känna oss sugna på någonting gott.

När vi läser om det som personer i böcker ser, hör, vidrör, luktar eller smakar påverkas våra sinnesorgan på samma sätt som om vi upplevde det i verkligheten. Vi har nog alla varit med om att läsa om en läcker måltid och omedelbart känna oss sugna på någonting gott.

I skönlitteratur skapas världen genom språket (ibland kompletterat med visuella element som illustrationer eller kartor). Det skulle kunna tänkas att en skönlitterär framställning av en miljö kan frambringe en sinnlig upplevelse, men inte direkt påverka våra sinnen som när vi uppfattar och tolkar den förnimbara världen. Genom spegelcellerna kan emellertid hjärnan reagera på skönlitterära miljöer som om de vore verkliga, det vill säga uttyda en språkligt konstruerad värld genom att koppla den till empiriska eller förmedlade erfarenheter av den förnimbara världen. Tack vare spegelceller är dessutom vår upple-

velse av skönlitterära miljöer förkroppsligad. Vi får en konkret känsla av plats och rum, dess storlek och fysiska uppbyggnad; vi föreställer oss landskap; vi upplever svindel av höjder och mörkret i en skog, havets öppna ytor och klaustrofobiska underjordiska gångar. Detta sker automatiskt, utan att vi ens tänker på det. En inriktning inom litteraturvetenskapen som heter *corporeal narratology* på engelska, *förkroppsligad narratologi*, lanserad av David Punday under tidigt 2000-tal, undersöker hur texter konstrueras för att uppnå denna effekt.

Vidare kan vi hämta insikter från ett annat område inom utbildningsvetenskap, även där i anslutning till kognitiv psykologi. Det har på ett övertygande sätt bevisats att olika kognitiva processer, som perception, uppmärksamhet, minne och inläring, blir effektivare om de äger rum under rörelse. Det är inte konstigt: sittande livsstil är ett mycket sent fenomen i mänsklig historia sett ur ett evolutionärt perspektiv. Våra förfäder förflyttade sig hela tiden och undervisade under dessa förflyttningar sina unga i hur man hittar mat och försvarar sig mot fiender. Det visste de antika filosoferna när de undervisade sina lärjungar under promenader. När vi i dag tvingar våra barn att sitta stilla i skolan motarbetar vi deras inlärningsförmåga. Fysisk aktivitet, skärpta sinnen, ökad blodcirkulation och djup andning är fördelaktiga för lärandet. Om upplevelsen av skönlitteratur förstärks av rörelse skapas gynnsamma förutsättningar för en djupare förståelse av och ett starkare engagemang med det lästa.

När vi rör oss i en fysisk miljö, inomhus eller utomhus, i naturen eller i en storstad, genomsyras vår hjärna av starka sinnesintryck som dessutom är känslomässigt laddade. Vi är glada eller ledsna, pigga eller trötta, vi kan vara rädda och känna oss hotade, eller tvärtom,

uppleva platsen som rogivande. När vi läser om en plats tar vi, tack vare spegelcellerna, del av miljön på samma sätt. En miljöskildring kan alltså erbjuda en intensiv sinnlig upplevelse både genom direkta beskrivningar av sinnesintryck och genom själva språket. Förekomsten av såväl rörelseverb (gick, sprang, skyndade sig, stannade, hoppade, kröp, klättrade) som adjektiv och adverb förstärker rörelsen och känslan (snabb, försiktig, slingrande, kall, mjuk, slemmig). I vårt minne finns sinnesintryck lagrade, både från våra egna fysiska upplevelser av miljö och från andrahandsupplevelser från litteratur, konst eller film. Dessa intryck är oftast starkt känslomässigt laddade, till exempel med njutning, glädje, sorg eller skräck. Vid läsning hämtar hjärnan dessa lagrade minnen och kopplar dem till det vi läser. När en bok undviker förkroppsligade miljöbeskrivningar berövar den läsaren en väsentlig del av läsoplevelsen.

Om vi sedan befinner oss på en plats som vi har läst om kopplas den verkliga, fysiska platsen till vårt lagrade minne av den skönlitterära miljöskildringen, och vi upplever platsen genom huvudpersonens ögon och medvetande. Den fysiska miljön fylls av känslor: huvudpersonerna är glada eller ledsna på just den platsen; de är rädda eller finner kraft och energi; de hör fågelsången eller plaskande vågor; de känner lukten av nybakade bullar från bageriet; de fryser i vinterkylan; de känner sanden under bara fötter; de ler eller skrattar när de ser någonting roligt. Tack vare spegelceller delar vi deras upplevelser på ett påtagligt, fysiskt sätt.

Det innebär minst två spännande utfall. Vi får en bättre, djupare förståelse av texten genom en holistisk bild av personens miljöupplevelse som går bortom de faktiska ord vi läser. Men vi får även en

djupare, mer mångfacetterad upplevelse av den fysiska miljön, inte minst miljöer som vi tror att vi känner väl. Under mina genomförda vandringar har flera deltagare till sin förvåning upptäckt att de hade missat detaljer i miljöer där de levt i många år. Som vuxna i dag har vi alltid bråttom. Vi förflyttar oss snabbt och målmedvetet; vi tar oss inte tid att stanna upp och uppleva vår omgivning. Barn däremot har en stark känsla av här och nu. Deras fysiska värld är ofta begränsad och de får därför gott om tillfällen att lära känna den utförligt och med öppna sinnen.

Det har på ett övertygande sätt bevisats att olika kognitiva processer, som perception, uppmärksamhet, minne och inläring, blir effektivare om de äger rum under rörelse.

En litterär vandring som bygger på dessa premisser är någonting helt annan än en guidad tur där man pekar ut var olika händelser i boken äger rum. Det är naturligtvis inget fel med guidade turer, men det är en annan typ av aktivitet med ett annorlunda syfte. Här är det fråga om en djupdykning i bokens fysiska och känslomässiga atmosfär, och det innebär ett aktivt deltagande snarare än ett passivt lyssnande.

Personlig bakgrund

Alla dessa kognitiva teorier – kognitiv narratologi, korporeal narratologi, spatiell kognition, sensoriska studier – ägnade jag mig åt under mina sista år som akademiker, innan jag gick i pension hösten 2019. Jag har publicerat en rad artiklar om hur skönlitterära texter möjliggör läsarens engagemang genom miljöbeskrivningar. Samtidigt började jag tillämpa dessa teorier i praktiken, till exempel genom att handledda studenter under promenader i stället för att sitta mitt emot varandra på mitt arbetsrum, eller genom att skicka ut dem för att utforska verkliga platser där böckerna de skrev om utspelar sig, som London. Där föddes tanken om en metod för att förstärka läsupplevelsen genom en koppling mellan den verkliga och den skönlitterära miljön: ett vandringsseminarium eller en litterär vandring.

Jag fick den första praktiska tillämpningen av mina teoretiska funderingar när jag tog en grupp doktorander för att vandra längs Hadrianus mur, en romersk fornlämning som går mellan England och Skottland från kust till kust. Jag fick anslag för detta experiment från min arbetsgivare. Vi kallade det för ett vandringsseminarium och det var anpassat till studenternas avhandlingsämnen, bland annat skönlitterär

konstruktion av tid och rum; krig, murar och gränser; platsbaserade myter och sagor, och kognitivt och känslomässigt engagemang med skönlitterär miljö. Som övergripande tema hade vi uppfattningen av rum och miljö genom de fem sinnena kopplat till skönlitteratur. Muren visade sig vara en perfekt omgivning för en sådan platsbaserad inläring. Vi vandrade i sex dagar och hade fokus på ett sinne varje dag med sammanfattning sista dagen. Vi bestämde oss för att vara särskilt uppmärksamma på sinnena: att betrakta de fantastiska utsikterna (grönt är rogivande); att lyssna till fågelsången och den susande vinden och koppla bort ljud från upphetsade skolbarn; att röra vid de åldriga träden, de taggiga buskarna, stenmuren och präglad metall i anslagstavlor; att känna lukten av kor och får; att smaka lokal mat (och ibland vilda växter som vi var säkra på inte var giftiga). Det var även gynnsamt att lära sig saker som inte var direkt relevanta för studenternas forskningsprojekt men som ändå föreslog ”samband mellan hittills orelaterade fenomen” (vilket är ett av bedömningskriterierna för avhandlingar vid University of Cambridge). Vi lärde oss nya ord, både för naturen och mänsklig verksamhet. Vi lärde oss hur människor levde för länge sedan och hur de lever nu. Än en gång: minnesforskning visar att inläring är som mest effektiv när den kopplas till ett visst ställe (”jag lärde mig detta när vi satt på en kulle vid Twice Brewed Inn”) och en viss kropps rörelse (”jag lärde mig detta när vi klättrade uppför den där branta backen”). Vi absorberade kunskap och förståelse genom våra trötta fötter. Men framför allt var inläringen lustbetonad, fullständigt fri från stress och inte minst på lika villkor – vi var jämlika, läraren och eleverna. Om kvällarna hade vi skrivstunder med olika uppgifter som studenterna själva föreslog,

och jag antar att de även skrev egna anteckningar. Det visade sig vara en oerhört tacksam undervisningsmetod. Jag är övertygad om att jag blev en bättre lärare efter denna vecka.

Som följd blev jag erbjuden att leda en vandring under en sommarskola i barnlitteratur i Antwerpen, och där hade arrangörerna tagit ytterligare ett steg. De gav oss, både mig som ledare och deltagarna, en bok att läsa som handlade om judisk uppväxt i Antwerpen, och vi skickades iväg att utforska judiska kvarter där jag uppmanade mina medvandrare att gå tyst och sakta, att fokusera på sinnen – inte bara titta, utan lyssna, känna efter doften från bagerier, röra vid stenmurar. Jag bad dem att både uppleva miljön som utomstående och att försöka föreställa sig hur det känns att växa upp i denna för oss ganska främmande värld. Det senare tyckte vi alla var svårast. Då och då stannade vi och pratade om våra intryck, och vi hade två skrivstunder som uppskattades mycket av alla. Naturligtvis avslutades vandringen med en måltid på en judisk restaurang.

När jag gick i pension och återflyttade till Stockholm efter elva år som utlandssvensk kände jag ett behov att utforska min hemstad, att vandra runt i Stockholm utan mål, som en flanör, och vad kunde vara en bättre utgångspunkt än böcker som utspelar sig i Stockholm: Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* (1905), Per Anders Fogelströms *Mina drömmars stad* (1960), P. C. Jersilds *Barnens ö* (1976). Jag gick efter litterära skyltar och till min stora glädje upptäckte jag att det fanns skyltar för Astrid Lindgren, Peter Pohl, Mats Wahl, Lennart Hellsing, Ulf Stark, Barbro Lindgren, med flera. Där föddes idén: en vandring med en barnbok som utgångspunkt, men inte en guidad tur, utan en djupdykning i såväl texten som den fysiska miljön, en känslomässigt

laddad upplevelse som bygger på de neurovetenskapliga insikter jag nämnde tidigare. Jag tog idén till Svenska barnboksinstitutet som lät mig genomföra några vandringar som en pilotstudie, och det blev succé. Det var bara att fortsätta och upptäcka nya böcker och nya platser.

Att välja sin bok

När man har att göra med den verkliga och den skönlitterära världen kan man antingen börja med texten eller med platsen. När jag skulle göra en vandring i Lund letade jag förstås efter böcker som utspelar sig i Lund, och där hade jag tur med Petrini-detektivena, barndekarserien av Mårten Sandén, som flera av mina tidigare medvandrare hade tipsat om. När jag skulle göra en vandring i Växjö, som sedan tyvärr inte blev av, fick jag tips om Lisa Bjärbos *Det är så logiskt alla fattar utom du* (2010), och bokens sista 15 sidor var perfekta för en vandring. I Nyköping, i samband med hundraårsjubileet för Maria Gripes födelse, valde jag *Agnes Cecilia – en sällsam historia* (1981).

Oftast gör jag dock tvärtom: börjar med boken. För pilotvandringarna använde jag de befintliga litterära skyltarna som riktlinjer så det blev *Mio, min Mio, Ture Sventon i Stockholm* (1954) av Åke Holmberg. *Janne, min vän* (1985) av Peter Pohl, *Vinterviken* (1993) av Mats Wahl och *Min vän Percys magiska gymnastikskor* (1991) av Ulf Stark. Jag

fick kritik i lokalpressen för mina val eftersom jag inte tog med några böcker som utspelar sig i förorterna, men mitt försvar var dels att jag gick just efter de litterära skyltarna för pilotprojektet, dels att en bok måste erbjuda ett underlag för en vandring, det räcker inte att en plats nämns i titeln eller på första sidan. Titlar som *Farsta fritt fall* (2010) av Ulrika Lidbo eller *Askungen i Rinkeby* (2016) av Gunilla Lundgren låter lovande, men det finns ingen som helst vandringspotential i dessa böcker. Jag har flera gånger fått tips om *Norra Latin* (2017) av Sara Bergmark Elfgren, men hur gör man en vandring utifrån en bok som huvudsakligen utspelar sig inomhus? Till andra omgången läste jag om böcker av bland andra Mats Berggren som utspelar sig i förorter och skildrar personer med mångfaldigt ursprung, men det finns inte tillräckligt med rörelse i dem. Under hösten 2023 fick jag önskemål om att gå utanför innerstaden och göra vandringar i kranskommuner. Tyvärr skriver inte författare med tanke på vandringar, och jag fick läsa ett trettioital böcker för att hitta de få som lämpar sig för en vandring. Till slut hittade jag två, med tydliga platsangivelser, *Hata Gustavsberg* (2017) av Agnes Lindström och *Onda krafter i Sollentuna* (2012) av Coco Moodysson. Det var dock inte givet att just dessa skulle vara bra utgångspunkter för en vandring, bara för att platsen nämndes i titeln. Förutsättningen är att miljön verkligen är oumbärlig för handlingen och för personen, att den inte bara är en bakgrund. I *Hata Gustavsberg* är det inte frågan om att peka ut gatan där Miranda bor eller där hennes kompis Moa bor utan att låta deltagarna försöka uppleva den verkliga miljön genom personens ögon och medvetande. På samma sätt inbjuder *Onda krafter i Sollentuna* till att dela huvudpersonens komplicerade relation till platsen som han inte själv har valt att bo i.

Gunilla Lundgren har skrivit ett tjugotal böcker som utspelar sig i Rinkeby, och platsen är betydelsefull på grund av sin demografiska sammansättning. Men i de allra flesta befinner sig huvudpersonerna antingen i hemmet eller i skolan, och det blir ingen vandring med sådana premisser. Det finns dock en bok, *Min mamma är en ängel* (2020), vars huvudperson rör sig på allt längre avstånd från hemmet när hon utforskar den miljö där hennes nya kompis bor och agerar. Här är naturligtvis platsen både fysisk och social, men det förekommer tillräckligt med förflyttning för att lägga upp en spännande vandring. Miljön blir på det viset väsentlig för handlingen men även för huvudpersonens, och därmed även läsarens, känslomässiga engagemang.

Långt ifrån alla böcker lämpar sig alltså för en vandring av denna sort. Platsförankringen måste vara stark, genomgående, konsekvent och känslomässigt laddad. Huvudpersonen rör sig i miljön, helst inte bara fram och tillbaka mellan hemmet och skolan utan det finns platser som är av betydelse som mötespunkt, som fristad, som utmaning; platser förknippade med glädje, sorg, rädsla, bekymmer; platser som väcker tankar och reflektioner; platser som av huvudpersonen uppfattas som egna och trygga eller tvärtom, främmande och skrämmande. Platser som inte enbart är fysiska utan sociala och symboliska. I många böcker kontrasteras olika miljöer mot varandra; det återkommande är hyreshus mot villor vilket förstärks av speglar samhällsstrukturer. När John-John sitter på klippan vid Vinterviken och spanar mot Bromma är det en bra illustration av denna kontrast. I *Hata Gustavsberg* bygger huvudpersonens fördomar på vilken gata någon bor.

Deckargenren är naturligtvis tacksam eftersom det är viktigt för detektiven att lägga märke till detaljer som även läsaren bör vara uppmärks-

sam på och som kan visa sig viktiga för spaningen och gåtans lösning. Som Peter i *Gömstället* (1999), den första delen i Petrini-serien, säger om sin syster: hon är observant. Om läsarna är observanta lyckas de eventuellt vara ett steg före detektiven. Mika i *Nattkorpen* (2021), av Johan Rundberg, är exceptionellt observant eftersom det för henne är frågan om liv och död: som ett barn och en flicka i 1880-talets Stockholm är hon dubbelt utsatt. Dessutom är hon inte enbart uppmärksam på synintryck, utan i högsta grad till exempel på lukt. Stockholm luktade starkt och obehagligt på den tiden. Under en vandring bör deltagarna uppmanas att föreställa sig denna lukt, men även vinden och kylan.

Man skulle kanske tro att bilderboken inte lämpar sig så bra som underlag för en vandring, och på många sätt stämmer det. Bilderböcker, som i de flesta fall vänder dig till yngre barn, är vanligtvis korta, har begränsad handling och utspelar sig i närmiljön, ofta inomhus. Det brukar inte finnas så mycket miljöskildringar i detta format. Men det går att hitta bilderböcker som, med lite fantasi, erbjuder spännande möjligheter. Miljön kan ju även presenteras visuellt. Elsa Beskows *Tant Grön, tant Brun och tant Gredelin* (1918) utspelar sig i en liten stad, och bilderna visar gator med färgstarka hus, portar, butiker, skyltar och vegetation. Det står inte att staden är Sigtuna, men det finns starka skäl att tro att det är just Sigtuna som var förebild för Elsa Beskow. I boken ger sig de tre tanterna ut för att leta efter sin hund Prick och skiljs där tre gator går åt var sitt håll. Trots att den skönlitterära geografin inte stämmer exakt med verklighetens Sigtuna räcker dessa detaljer för en vandring. Deltagarna uppmanas att observera detaljer och fundera kring hur mycket som finns kvar från Beskows tid och vad som har ändrats. Med andra ord: om man väljer en bilderbok för

en vandring bör den ha samma förutsättningar som vilken annan barn- eller ungdomsbok som helst, det vill säga en miljö där personerna rör sig, helst med fokus på sinnen och känslomässiga upplevelser.

Jag är alltid ute efter nya förslag på böcker och tar gärna emot idéer. Långt ifrån alla förslag jag får lämpar sig för en vandring men det hjälper mig med en bättre orientering framför allt i nyare barn- och ungdomslitteratur. Det är på det viset jag har upptäckt några av de böcker som har blivit favoriter både för mig och mina deltagare, som *Nattkorpen* och Charlotta Lannebos *Nyårsvandraren* (2020).

Fokus på texten

När man har bestämt sig för en bok och ska planera en vandring är det oerhört viktigt att läsa boken noga och alltid läsa om även när man tror att man kommer ihåg handlingen väl. Jag har skrivit kopiöst om *Mio, min Mio*, jag har använt boken i min undervisning både i Sverige och i USA, men när jag läste den med fokus på platsbeskrivning lade jag märke till detaljer jag hade glömt. Var exakt bor Bo Vilhelm Olsson med sina elaka fosterföräldrar? Vart ska han gå den kalla och mörka oktoberkvällen?

Utifrån min forskning i förkroppsligad narratologi har jag publicerat några artiklar, en i samarbete med en doktorand, där jag undersöker

avsnitt ur barn- och ungdomsromaner som erbjuder en utförlig miljöbeskrivning och en persons känslomässiga upplevelse av miljön. Denna typ av textstudie kan kallas för mikroanalys eller supernärläsning då man betraktar texten mening för mening, ibland ord för ord. Genom en sådan analys ser man vilket språk som används för att förmedla huvudpersonens uppfattning av rummet, vilka adjektiv, adverb, rörelseverb som kan tänkas återge personens upplevelse av miljön och vilka tankar och känslor dessa detaljer väcker. Man kan tro att det är rena spekulationer eftersom litterära personer är gjorda av ord och varken har hjärnor eller sinnesorgan. För tio år sedan skulle jag som lärare ha blivit upprörd om en student påstod att litterära personer har känslor. Men de senaste upptäckterna inom kognitiv forskning, inte minst kognitiv litteraturforskning, korrigerar denna tanke. Visst är litterära gestalter bara lite trycksvårta på papper eller ettor och nollor i en elektronisk version. Men det språk som används tvingar och stimulerar läsaren att levandegöra dessa icke-existerande personer.

Jag ska ge några exempel på mikroanalys av korta avsnitt ur böcker som jag har använt som underlag för vandringar.

Så här börjar Mats Wahls ungdomsroman *Vinterviken*:

Bröder & Systrar, känner ni Vinterviken? Känner ni vågorna och vattnet mellan Aspudden och Bromma, känner ni böljorna [...] känner ni svallet mot stranden, rasslet av strandgruset, vinden i vassen och ett slående segel [...] har ni sett Essingen, har ni sett högbron över vattnet, har ni sett Björnholmen och Kärsön, har ni sett segelbåtarna som kommer för fulla segel från Brommasidan?

Oavsett om vi känner till den verkliga platsen, vid stranden av Mälaren i sydvästra delen av Stockholm, tilltalar texten våra sinnen, och vi ser framför oss en bild av en sommardag, vi hör ljuden, kanske känner vinden mot ansiktet. Texten påverkar oss på ett påtagligt, fysiskt sätt genom det enda uttrycksmedel som en författare har till sitt förfogande: språket. Texten fångar läsarens uppmärksamhet genom direkt tilltal, genom rytmen, genom upprepad fraserings: ”känner ni” [...] ”känner ni”, ”har ni sett” [...] ”har ni sett”, och genom allitterationer: ”vågorna och vattnet”, ”svallet mot stranden”, ”vinden i vassen”, ”slående segel”. Texten är känslomässigt laddad; den bygger på sinnesintryck. Redan det första stycket i boken signalerar att miljön är viktig för John-John och uppmanar läsaren att betrakta den under läsningen. Som en tonåring har John-John större rörelsefrihet än yngre barn; enbart de första 50 sidorna, som motsvarar några timmar i berättelsetid, tar honom över Vinterviken till Brommasidan och tillbaka, han paddlar kajak till Ulvsundasjön, promenerar under Essingeledens bro till Karlbergskanalen, åker tunnelbana till Aspudden och sedan till Alvik och Bromma, tillbaka till Aspudden, till Skärholmen och slutligen till Alby. Varje stopp på denna resa är fullt av händelser och konflikter. Varje plats är betydelsefull i sin koppling till vissa personer och därmed känsloladdad. Men det är det allra första stycket som skapar stämningen.

I *Hata Gustavsberg* är också huvudpersonens platstillhörighet central. Att hata den plats där man bor och längta till någon annanstans är normalt i tonåren, och Miranda är inget undantag. Men när man läser hennes berättelse blir det klart att hennes närmiljö är betydelsefull, och mer än så: att hon definierar sig själv och andra genom platsen.

Hovslagarvägen är den sämsta vägen. Betselvägen är kanske inte så mycket bättre, men där kan jag i alla fall andas. På Hovslagarvägen blir jag andfådd. En liten lekpark med rostiga gungor och gräs som växer in i sandlådan. Röda radhus i trä med vita gavlar. Linbanan bakom föreningslokalen är väl okej, men att behöva gå på den torra spruckna asfalten mellan svennebananlängorna för att komma dit gör att det nästan inte är värt det. Alla som bor där är antingen pensionärer, barn eller föräldrar mitt i livet. De jobbar som frisörer och har bilar som är små nog att få plats i det lilla garaget, men ändå stora nog att rymma två bilbarnstolar och en tibetansk spaniel. Det låter kanske oförargligt, men jag blir jävligt provocerad.

Vad är det som gör Betselvägen bättre då? Inte mycket. Men radhuslängorna är åtminstone i tegel. Pensionärerna är fler än barnfamiljerna [...]. Vår asfalt är också sprucken, och vi har också en lagom stor bil. Jag hatar oss också, bara inte lika mycket. (s. 3–4)

En mikroanalys tillåter oss att titta närmare på vad som händer i dessa inledande stycken i boken. Till att börja med kan vi konstatera att boken, precis som *Vinterviken*, är berättad i jag-form, vilket innebär att miljöbeskrivningen är ytterst subjektiv. Redan i första meningen dömer berättaren ut en plats som ”sämst” – ett starkt påstående. Oavsett om läsaren är bekant med platsen väcker meningen en reaktion hos läsaren. Vad är det för fel med platsen? Vi försöker komma ihåg eller föreställa oss en plats som vi upplever som ”sämst”; framför allt stimulerar själva ordet ”sämst” en känslomässig respons. Samtidigt, om vi är någorlunda kritiska läsare, ifrågasätter vi berättarens utsaga. Är gatan verkligen sämst eller är det hennes uppfattning av platsen,

och i så fall varför är hon så negativ? Hon beskriver sin upplevelse på ett ytterst förkroppsligat sätt: på den ena gatan kan hon andas, på den andra blir hon andfådd. Det är förstås en överdrift, men detta förkroppsligande förstärker det verbala påståendet. De flesta läsarna vet kanske hur det känns att vara andfådd.

Sedan övergår skildringen till synes till det rent fysiska: lekparken, radhus, asfalt. Lägg dock märke att även här används ord som återger en subjektiv och negativ uppfattning: rostiga gungor, sprucken asfalt. Därefter återvänder berättaren till den demografiska skillnaden, även detta med stark negativ attityd. Denna inledning sätter omedelbart ramar för bokens tema. Huvudpersonen tar avstånd från allt som hon har växt upp med, både den fysiska miljön, den sociala miljön och värderingar. Att längta bort hör till tonåren, och för Miranda är denna längtan ytterst påtaglig och mätbar i avstånd:

Jag är född här, uppvuxen här, men jag tänker inte låta mig färgas av den här jävla skiförorten. Jag tänker inte bli Gustavsberg. I gymnasiet drar jag. Långt bort. Eller mer exakt tre mil västerut, till stan. Till caféer på Södermalm där folk dricker sitt kaffe utan mjölk och läser Kafka [...]. (s. 4)

Senare i boken säger Miranda, som håller på att utforska sin sexuella identitet: ”Att skaffa flickvän vore motsatsen till vad någon på Hovslagarvägen skulle ha gjort. Allt som särskiljer mig från Gustavsberg i allmänhet, men Hovslagarvägen i synnerhet, känns oemotståndligt lockande” (s. 54). När hennes potentiella flickvän Sanna berättar att hon bor på andra sidan centrum gör Miranda följande reflektion: ”På

andra sidan centrum kan vara lite var som helst. Villorna i Munkmora, de gamla husen i Ekedal eller hyreshusen på Nelsonstigen” (s. 79). Hennes första gräl med Sanna gäller just hennes fördomar om geografiskt läge som knyter till det sociala. Sanna bor nämligen i ett hyreshus på Nelsonstigen. Under min vandring i Gustavsberg fick jag bekräftat av lokala invånare att Nelsonstigen verkligen hade ett dåligt rykte.

Ett annat exempel från ungdomsboken *Onda krafter i Sollentuna* av Coco Moodysson lyder:

Sollentuna är skitfult. Husen står för trångt och de är alldeles för olika stora. Röda små stugor, halvstora trevåningshus och moderna höghus tätt intill varandra i en enda röra. Den där blandningen ger mig huvudvärk.

Prästens lägenhet ligger på Åkervägen, en lång gata som börjar vid Helenelunds station och slutar någonstans i tomma intet. I början av gatan är husen fula och tråkiga med gröna plåtbalkonger, men ju längre bort man kommer desto mer perfekt och välordnat blir det, som i en reklamfilm för yoghurt eller rengöringsmedel eller något. (s. 24)

Vi känner igen vissa drag i beskrivningen: negativa adjektiv som ”skitfult”, ”trångt”; husen som är ”fula och tråkiga”, och inte mist den förkroppsligade upplevelsen som ”ger mig huvudvärk”. Till skillnad från Miranda som har bott i Gustavsberg i hela sitt liv är Alexander tvångsförflyttad från sin vanliga miljö i Farsta, sitt hem, sin skola och sina kompisar, till en värld som är främmande och som är förknippad med en person han ogillar, pappans nya sambo. Även i denna bok går

det en tydlig gräns mellan hyreshus och villor, till och med på samma gata, men också mellan Helenelund där han nu bor och Norrviken där hans mamma har ett inackorderingsrum i en fin villa. Huvudpersonen trivs inte hemma och vistas därför ute. Han är en vandrare och en tänkare. Dessutom är han, enligt sig själv, uppmärksam på detaljer.

Senare, när Alexander skolkar från skolan, går han på måfå i den okända omgivningen:

Jag började gå bort från skolgården, utan någon särskild plan. [...] Jag funderade på om jag skulle fortsätta till höger och gå hem men ångrade mig [...].

Jag fortsatte Sollentunavägen fram. När jag kom ner till rondellen visste jag inte riktigt vart jag skulle gå. Jag bestämde mig för att fortsätta till höger och svängde in på Silverdalsvägen.

Området var nybyggt. På gatan stod splitternya bilar parkerade. De fyrkantiga radhusen såg ut som stora, lyxiga dockskåp. Jag försökte kika in genom fönstren för att ta reda på om det var lika perfekt där inne som det verkade på utsidan, men lamporna var släckta nästan överallt, det enda man kunde se var ett tomt, blått mörker. (s. 32)

Här uppträder huvudpersonen som flanör. Han går utan mål och observerar och bedömer omgivningen. De dominerande känslorna som dessa beskrivningar förmedlar är ensamhet, sorg, tristess, allmänt missnöje, ångest – men allt detta får vi läsa mellan raderna. Däremot är Alexanders rumsliga upplevelse i högsta grad förkroppsligad genom konkreta beskrivningar av hans förflyttningar: ”till höger”, ”rakt

fram”, ”fortsätta till höger”, ”svängde”. Syn är det sinne han framför allt använder sig av, vilket uttrycks genom verben ”såg ut”, ”kika in”, ”se [...] ett tomt, blått mörker”.

Så här beskrivs det mystiska huset i *Agnes Cecilia* av Maria Gripe:

Ett vitt hus [...] Det låg i en *underlig* trädgård som var planterad uteslutande med barrträd, granar och tallar av olika slag. Det såg *dystert* och *spöklikt* ut, särskilt som trakten runt omkring bestod av nästan bara lövskog.

Barrträden avtecknade sig som svarta silhuetter mot den ljusa vårhimlen. Fönstrena i huset lyste också svarta mot de vita väggarna. Det var inte tätt nånstans. Huset verkade övergivet.

En brant trappa ledde upp till en täckt veranda på ena gaveln. Hela trappan var övertäckt med drivor av granris. Precis som gravarna på kyrkogården på vintern. Det såg *kusligt* ut. (s. 80, min kursiv)

De kursiverade adjektiven uttrycker en känsla av obehag som huvudpersonen Nora erfar när hon står framför huset. Till skillnad från de tidigare citerade texterna är inte *Agnes Cecilia* en jag-berättelse, men beskrivningen kommer inte från någon allvetande berättare, utan presenteras genom huvudpersonen Noras ögon och medvetande. Som läsare ser vi det hon ser, delar hennes sinnestillstånd, och genom spegellena reagerar vi på den kusliga omgivningen precis som om vi själva vore på plats. Vidare bygger miljöskildringen på kontraster: barrträd – lövskog, svarta silhuetter – ljus himmel, svarta fönster – vita väggar. Jämförelsen med kyrkogården förstärker den obehagliga känslan.

Dessa exempel på mikroanalys visar vad man kan leta efter i en bok som man eventuellt vill använda som utgångspunkt till en vandring. Inte alla böcker erbjuder ett sammanhängande stycke med huvudpersonens betraktelser av miljön; de kan vara spridda här och var i texten, men man bör uppmärksamma dem för att se huvudpersonens uppfattning om sin egen plats i världen, såväl fysisk och social som symbolisk.

Fokus på platsen

År 2022 tilldelades jag Gulliverpriset, framför allt för den vandringsmetodik jag presenterar här. När jag intervjuades i samband med detta fick jag bland annat svara på frågan ”hur många mil har du vandrat?” Men det är förstås inte frågan om avstånd. Under *Mio, min Mio*-vandringen går vi aldrig längre bort än två kvarter från Tegnérkunden, ändå tar det en och en halv timme att utforska. Under *Ture Sventon i Stockholm*-vandringen stannar vi nästan hela tiden på Tomtebogatan, som i boken beskrivs så här: ”Affärslivet i den stadsdelen består till stor del av mjölkmagasin, sybehörsaffärer och ölcaféer” (s. 5). Jag ber mina deltagare att fundera över hur mycket, om något, som har ändrats på gatan sedan Ture Sventons tid. *Janne, min vän* däremot erbjuder en relativt lång promenad på Söder och 63 trappsteg att klättra. Men det

hade varit för långt att vandra till Bjurholmsplan där Janne bor, och helt omöjligt att åka till Flatenbadet som också är en viktig knutpunkt i handlingen.

När jag har läst den aktuella boken fram och bak flera gånger är det dags att bege sig till platsen. Vissa böcker har kartor som visar exakt var handlingen utspelar sig. Ibland är de nyttiga, men inte nödvändigtvis. Jag brukar printa ut en Google-karta och skissera min vandring, tajma, planera olika aktiviteter och förutse möjliga hinder. Det är inte alltid rimligt att lägga upp vandringen i kronologisk ordning efter boken, och vissa av personens förflyttningar tar dem kanske för långt bort för en rimlig vandringssträcka. *Nyårsvandringen* av Charlotta Lannebo tar sin huvudperson hela vägen från Bastugatan på Södermalm till Täby och tillbaka till Vasaparken där han bor: ”Rörelse var det enda som gjorde mig lugn och som tystade det som liksom rasade inne i mig” (s. 8), berättar huvudpersonen Storm. Men för att uppslukas av bokens miljö och huvudpersonens sinnestillstånd räcker det att gå två kilometer på Söders klippor. Bokens kapitel bär gatunamn, och alla stopp bjuder på en särskild reflektion som kompletteras av våra egna funderingar. Finns det något samband mellan Kattgränd och katten som Storm möter i parken? Det finns ju ingenting slumpmässigt i skönlitteratur, alla detaljer har ett syfte. Varför kallar han den höga klippan Katlaberget och vad syftar ”vidundrets skorsten” (s. 17) på? Var finns ”en mystisk och mäktig gatstump” (s. 17)? Framme vid Västerbron ligger ett vägskäl: ta 4:an hela vägen, gå över bron och ta 4:an där eller gå hela vägen? ”Jag gick inte hem. Jag var inte klar” (s. 52), berättar Storm. Men mina medvandrare brukar föredra att ta 4:an hela vägen. Från bussen uppmanar jag dock dem att hålla utkik

efter platser som nämns i boken: skejtbanan i Rålambshovsparken, McDonald's, Sankt Eriksbron, Karlbergs slott – som alla väcker minnen och associationer hos Storm.

Ibland kräver planeringen lite extra fantasi. Det står inte uttryckligen i *Agnes Cecilia* att boken utspelar sig i Nyköping. Staden nämns aldrig, det är enbart på grund av att det är Maria Gripes hemstad vi antar att det är Nyköping. Men det finns vissa indikationer: kort tågresor till Stockholm, järnvägsstationen med tunneln där flera gator möts, en å och en bro, närheten av en motorväg. Det betyder inte att bokens geografi är en trogen kopia av verkligheten. Det nämns inte heller exakt vilken gata Nora bor på. Det beskrivs som ett gammalt hus med gathus och gårdshus, vid en hårdtrafikerad gata. Man kan anta att det är en av de två adresser där Maria Gripe har bott, Fruängsgatan 37 eller 5A. Jag väljer, kanske mot bättre vetande, huset som ligger närmare resten av rutten, för att undvika en längre transportsträcka. Nästa stopp är en bro som Nora och Dag cyklar över:

De lämnade grusvägen och åkte upp på den breda huvudvägen.
[...] De var snart hemma. De åkte just över bron strax före infarten till stan.

Plötsligt bromsade Dag in och stannade vid broräcket. Det var mitt uppe på bron. [...]

Han ville att de skulle klättra ner för slänten och titta hur det såg ut under bron. De lämnade cyklarna och tog sig ner mot åvattnet som blänkte svart under brovalvet.

Det var stenigt och mörkt och ganska kallt härnere. (s. 82–83)

Min första tanke är att bron skulle vara den historiska Behmbron över ån, men det stämmer inte med beskrivningen. I stället är det viadukten över Järnväggsgatan. Det mystiska hus som Nora upptäcker och där Cecilia en gång bodde finns inte i verkligheten – i alla händelser hittar varken jag eller mina nyköpingsexperter det; eventuellt ligger det något liknande hus en halvmil bort från centrum, alldeles för långt avstånd för en vandring. Huset är dock centralt för Noras rörelse genom staden, och därmed för min vandring. Då måste man komma med en kompromiss, och det får bli teatern. Det gäller att ha någonting att bygga reflektioner kring, att stå framför byggnaden eller gå runt, se och lyssna och försöka föreställa oss hur det känns för Nora. Hon upplever huset på två olika tidsplan: nuet och dåtiden, Cecilias tid. För oss blir det tre tidsplan: Cecilias tid, Noras tid och vår egen tid. Det finns flera platser som skildras i boken: kyrkogården där Nora hittar Cecilias grav, ålderdomshemmet, gamla kåkar där Tetti bor, läkarmottagningen där Nora möter Tetti. Men vandringen går inte ut på att besöka alla platser, utan att göra en djupdykning i bokens fiktiva miljö och uppleva den på plats. Då får man helt enkelt välja bort sådant som inte ryms inom vandringens ramar.

Under vandringar låter jag deltagarna utforska den verkliga miljön genom att vandra långsamt och tyst, att leva sig in i en ung persons upplevelse av miljön – man kan till exempel bokstavligen byta perspektiv genom att sitta på huk eller till och med lägga sig på rygg. Det gäller att försöka smälta samman sitt nuvarande jag med den litterära personen men kanske även med sitt tidigare jag, det vill säga att föreställa sig hur man skulle upplevt platsen som barn. Under vandringen med *Mio, min Mio* försöker jag få deltagarna att tänka hur det är att

vara nio år och att vara ensam och olycklig när det är mörkt och kallt medan alla andra barn sitter hemma och äter plättar. Här kommer en kuggfråga: vilken veckodag är det? Vilken veckodag äter man plättar? Det är ett sätt att väcka uppmärksamhet på detaljer.

Annars brukar jag inte ställa direkta frågor utan försöker i stället få deltagarna att tänka själva. Hur återges miljön i boken? Är det genom en allvetande berättare, eller genom en jagberättare, vilket gör att beskrivningen blir ytterst subjektiv. Det blir samma effekt om miljön presenteras konsekvent genom en persons ögon och medvetande, även om det inte är en jagberättare. En skildring genom en konventionell allvetande berättare är kanske mindre intressant eftersom en sådan saknar den personliga, känslomässiga koppling som är avgörande för läsarens engagemang. Vilka drag i miljön är framträdande, vad är relevant för huvudpersonen? En gång hade jag en vandring utifrån Kalle Holmqvists *En mystisk typ i Farsta centrum* (2017) och deltagarna hade precis läst boken, men kom inte ihåg vilka butiker som förekom i den. De som nämns är Teknikmagasinet och djuraffären, däremot inte Kicks, Hemtex eller Kappahl som är ointressanta för en tioårig pojke. I *Gömostället* är kiosken där tvillingarna kan köpa den eftertraktade Dr Pepper viktig, men inte Synsam eller Body Shop eller andra butiker på verklighetens Lilla Fiskaregatan, en ”fin gågata med många affärer” (s. 13). Gustavsbergs centrum skildras genom Mirandas ögon men även genom hennes föraktfulla attityd:

Gustavsberg är Värmdös huvudstad, kan man säga. Här finns hyreshusen, centrum och skolorna. Ishockeyrinken, skateboardparken, biblioteket, ungdomsmottagningen [...].

Centrum vill vara en galleria, men lyckas inte så bra. Flera lokaler är tomma efter affärer som lagts ner. Busskurerna är fulla av nazistsymboler som täckts över ned AFA-klistermärken. Antifascistisk aktion. När hade vi senast en antifascistisk aktion här? (s. 4)

Under en vandring bör vi kunna leva oss in i huvudpersonens sätt att se världen. Det visar sig så småningom att platser som biblioteket och konditoriet är viktiga tillflyktspunkter för Miranda. Forskningsområden som kulturgeografi erbjuder en bra vägledning om hur vi människor interagerar med miljön, och denna interaktion är även kulturbetingad och historiskt förankrad. När jag leder en *Ture Sventon i Stockholm*-vandring föreslår jag mina deltagare att betrakta den idylliska snötäckta Tomtebogatan i Stockholm genom herr Omars ögon. I *En mystisk typ i Farsta centrum* är titelpersonen en vätte för vilken människovärlden är konstig och främmande. Under min vandring vill jag gärna förstärka denna främmandegörande effekt genom att uppmana deltagarna att se Farsta genom sagoväsens ögon. Vad är det för konstiga djur av metall med hjul i stället för ben? Det tycker deltagarna är mycket mer utmanande eftersom det kräver att skala bort sitt eget perspektiv, dessutom inte bara bli ett barn utan en helt främmande varelse. Jag brukar även fråga varför Ulv inte får gå in i kyrkan och hur det känns för honom. I *Nattkorpen* nämns byggnader som inte längre finns, och då gäller det för oss nutida vandrare att räkna ut var de fanns och varför de var viktiga för Mika, som Allmänna Barnhuset, tvålfabriken, Långholmens fängelse och Polishuset vid Myntgatan.

I Petrini-serien är det Peter, den icke-observanta tvillingen, som berättar. Greppet påminner om Sherlock Holmes-noveller där Watson

som berättare ligger efter Holmes med att fatta hur saker och ting står till. Under vandringen ber jag deltagare att gå i par, varav den ena är Peter och den andra är den observanta Petra. Petra får visa och förklara för Peter vad de ser och vilka slutsatser de kan dra. Men är det någonting som Peter ser men inte Petra? De är båda nykomlingar i Lund så allt är nytt och obekant för dem. Vilka byggnader nämns och varför? Till exempel ”det lilla medeltidshus som står ensamt i ena hörnet av Mårtenstorget” (s. 52). Varje par får prata med varandra om vad de ser, varför det ena eller det andra är viktigt, men samtidigt ha på sig sina vuxna, kritiska glasögon och notera sådant som barnen i boken inte lägger märke till. Det gäller även att försöka engagera andra sinnen än syn. Berättaren nämner inte dem, men de finns i alla fall: ljud, lukter, ojämna ytor. Man bör även försöka föreställa sig gestalternas känslor: glad, spännande, rädd, trött, irriterad, besviken.

I *Det är så logiskt alla fattar utom du* växlar berättarperspektivet mellan två huvudpersoner. Bokens sista 15 sidor skildrar en skattjakt som Ester lägger ut för Johan som ett sätt att förklara sin kärlek, och det är denna skattjakt som blir underlag för vandringen. Deltagarna delas in i två grupper, den ena är Ester och den andra Johan. Ester-gruppen ska försöka föreställa sig hur Ester känner sig när hon lägger ut ledtrådarna. Självklart befinner hon sig i emotionell storm. Vad är det Ester försöker göra med sina ledtrådar? Vilka sinnen tilltalar hon: visuella, auditiva, taktila? Den andra gruppen ska föreställa sig hur det känns för Johan att följa Esters ledtrådar. Vid varje station tvekar han om han ska gå vidare. Varje stopp är känslomässigt laddat och olika sinnen aktiveras. Under reflektionsstunden utbyter deltagarna sina erfarenheter av att vara Ester eller Johan.

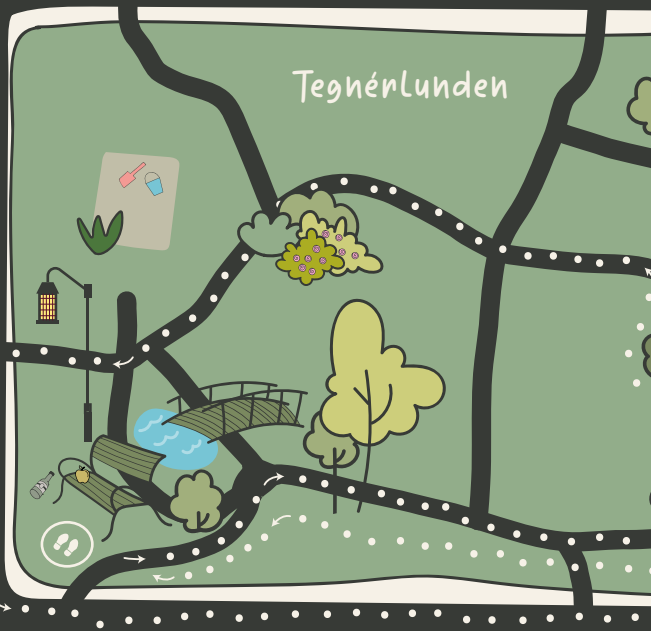
Jag uppmanar under vandringen deltagarna att ta bilder, skriva ner några anteckningar, teckna om man kan, men framför allt stanna upp och tillåta sig att insupa den verkliga platsen och dess skönlitterära parallell. Jag kan ge deltagarna en särskild uppgift, som att köpa skorpor åt tant Edla i ett bageri på Drottninggatan eller posta vykortet åt tant Lundin. När vi vandrar med *Janne, min vän* letar vi efter Krilles hus samt konstaterar att vissa gator som nämns i boken försvann när Södertunneln byggdes. I Stureby upptäcker vi platsen för biografen som inte längre finns men som fanns på den tid då handlingen utspelar sig. På Tomtebogatan ber jag deltagarna att hitta juvelerare Erikssons hus. På en illustration i boken syns det att porten har nummer 58. Tyvärr finns inte något hus 58 på Tomtebogatan, sista huset har nummer 48. Varför är det så? Under vandringen med *Nattkorpen* blir den mest spännande uppgiften att hitta den hemliga tunneln. Ledtråden är: ”*Han bor som en råtta och som en kung. [...] Man går på vattnet, genom en dörr som alltid är låst. Där innanför finns en eld som aldrig slocknar*” (s. 151–152). Hittills har ingen av mina deltagare löst gåtan utan min anvisning. I *Nyårsvandraren* nämns flera musikstycken som huvudpersonen lyssnar på under sin vandring; jag spelar upp dessa, och vi pratar om kopplingen mellan musiken och platsen. Till exempel sätter sig huvudpersonen ner i Olle Adolphsons park och associerar till visan ”Det gåtfulla folket”. På samma sätt är Ted Gärdestads plats i Sollentuna betydelsefull för Alexander. Där kan man spela upp ”I den stora sorgens famn” och fundera på vad låten innebär för honom. Mirandas favoritband är Ebba Grön, särskilt låten ”Die Mauer”. Våra synintryck förstärks av ljud och rytm.

På det viset vandrar vi sakta och stannar då och då för att prata om det vi har sett. Som avslutning brukar jag erbjuda en skrivstund för dem som vill, där de skriver en text inspirerad av vandringen, men inte nödvändigtvis om boken eller platsen: en reflektion, en dagboksanteckning, en dikt, ett vykort till en vän, en polisrapport. Helst ska man skriva med penna på papper för då kopplas handen, hjärnan och ögat – än en gång, ett förkroppsligande. När man skriver anteckningar precis efter en upplevelse kommer det fram saker som man kanske inte ens reflekterade över under själva vandringen. De som vill läser upp sin text, men det är inget tvång. Det är helt underbara texter som tillkommer under dessa stunder.

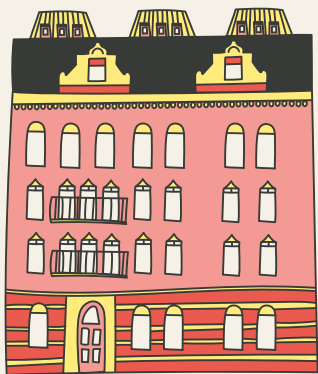
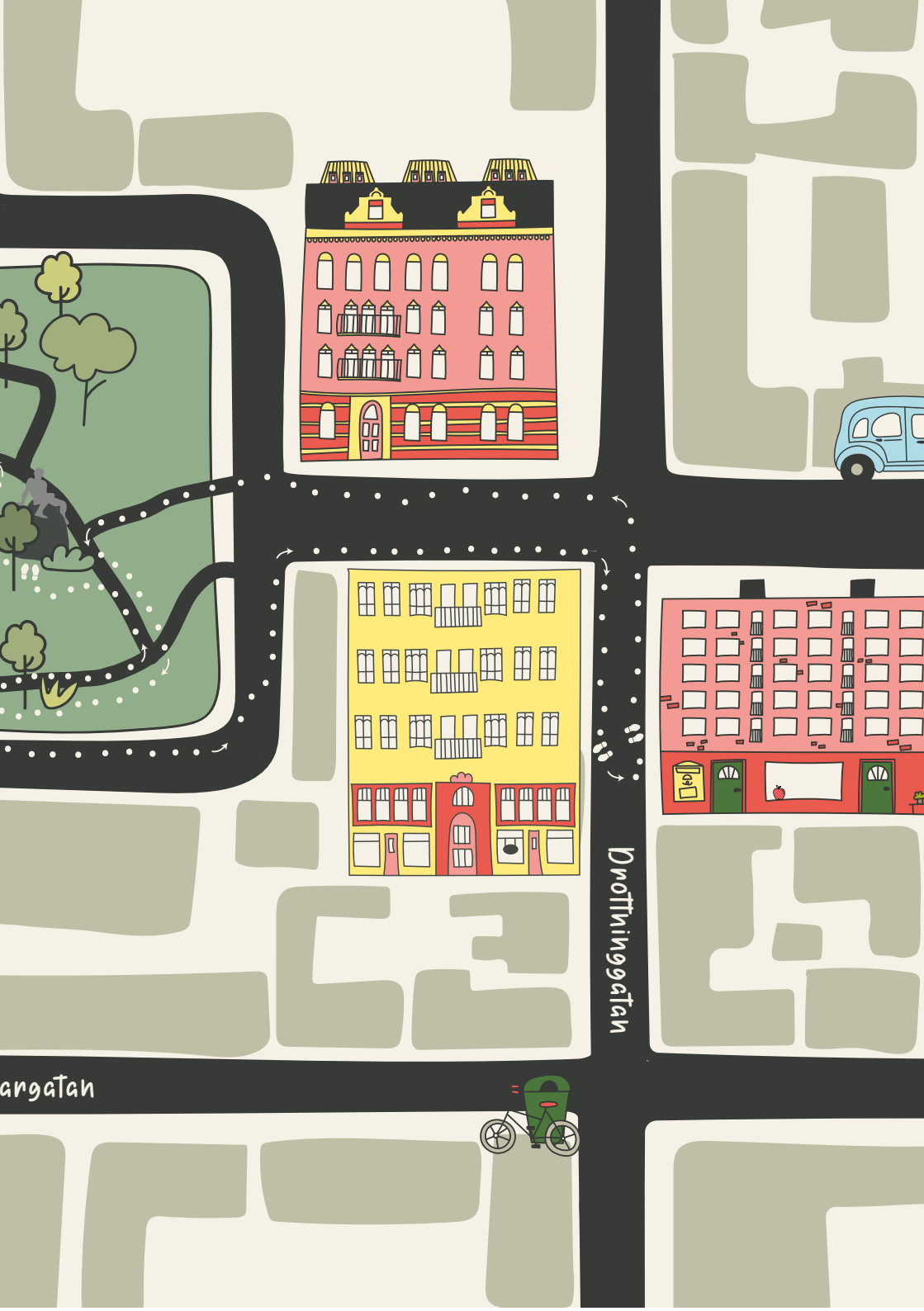
Vad är det då som händer under dessa vandringar? Jag har inte gjort några formella utvärderingar, men jag frågar förstås deltagarna vad de har fått ut av vandringen, och svaren jag får bekräftar att konceptet fungerar som tänkt. Jag har redan nämnt att flera till sin stora förvåning upptäcker att de har bott på ett ställe utan att lägga märke till detaljerna i sin närmiljö, som husfasader, butiker, skyltar och offentlig konst.

Fast som litteraturfrämjare vill vi kanske ändå gå tillbaka till boken. Får man en djupare förståelse av boken och ett starkare engagemang med boken genom att uppleva den verkliga platsen? Det är någonting som mina deltagare bekräftar, och som jag själv har noterat i högsta grad. För att återvända till teorin om kognitiva processer under rörelsen: vår fysiska närvaro på bokens handlingsplats förstärker vår upplevelse, engagerar våra sinnen och gör oss kanske också till bättre läsare och även bättre människor.

Upplandsgatan

Kammak

Droftningatan

argatan

En ensam pojke sitter på en bänk i Tegnérlunden. Han drömmer sig bort från sin trista vardag och skapar en värld som är både vacker och farlig. Tegnérlunden är full av sådant som kan inspirera både författarens och hennes unga huvudpersons fantasi. Låt oss vandra runt i 15–20 minuter och upptäcka hur verkligheten stämmer med Landet i Fjärran.

Vi går sakta och tysta och försöker bokstavligen att byta perspektiv, att se världen ur ett barns synvinkel. Det finns träd, det finns en bäck och en bro och en rosenträdgård. Och Strindberg-statyn. Den är skrämmande som den är, men tittar man noga på sockeln finns det flera figurer som vi känner igen från Mios drömvärld, både goda och onda. Sedan träffas vi och berättar för varandra vad vi har sett.

Vi samlas vid den port där Bo Vilhelm Olsson bor med sina gräsliga fosterföräldrar. Adressen nämns i klartext i boken. Även datum och klockslag nämns, däremot inte veckodag. Det kan vi dock räkna ut eftersom alla andra barn sitter tryggt hemma med sin familj och äter plättar.

Ensamma, olyckliga barn, särskilt pojkar, förekommer ofta hos Astrid Lindgren. Kan det ha att göra med hennes egen erfarenhet av att vara tvungen att lämna ifrån sig sitt barn? Här försöker vi leva oss in i pojkens tankar och känslor. Men varför skickas han över huvud taget ut under en kall och mörk kväll, alldeles ensam? Skulle någon göra så i dag? Troligtvis inte, men barndomen såg annorlunda ut på 1950-talet. Hur skulle du känna dig om du var nio år, föräldralös, i en verklighet där barns rättigheter ligger långt bort i en avlägsen framtid. Vart ska pojken? Vem möter han på vägen och vad får han av denna vänliga person?

Låt oss gå mot Drottninggatan och se om vi hittar tant Lundins fruktaffär. Vi postar hennes vykort och köper tant Edlas äckliga skorpor. Drottninggatan har både ändrats och förblivit densamma sedan den tid då boken utspelar sig. Lägg märke till minsta detalj på vägen. Pojken har inte bråttom; det finns ingenting trevligt eller spännande som väntar hemma. Han går sakta och betraktar husportar, gårdar, träd, skyltfönster och annat som pojken har sett många gånger men som vi i vårt hektiska vuxna liv inte tillåter oss att notera.

Sedan återvänder vi till bänken i Tegnérkunden för pojken sitter fortfarande där med sitt guldäpple och drömmer. Nu kan vi sammanfatta vår erfarenhet av vandringen. Vad fick vi se som vi inte har sett förut? Har boken hjälpt oss att bli mer uppmärksamma på vår egen verklighet? Har vi förstått boken bättre genom att utforska platsen där den utspelar sig? För de flesta läsare förflyttas pojken till Landet i Fjärran och upplever alla möjliga äventyr där. För andra sitter han kvar på bänken. Vi får välja den tolkning som passar oss: boken tillåter det.

Men – vad är det som ligger på marken vid bänken? En pilsnerflaska? Och det finns något eller någon inuti. Är det kanske en magisk varelse som kan ta pojken till Landet i Fjärran? Får vi följa med dit?

Att planera och genomföra en vandring

Som med varje projekt där verkliga människor är inblandade måste man först och främst tänka på sin målgrupp. Jag gör mina vandringar enbart för vuxna deltagare, av den enkla anledningen att jag aldrig har arbetat med barn och inte skulle känna mig bekväm med det. Mina deltagare är lärare, bibliotekarier, läsfrämjare, barnlitteraturstuderande, men även allmänt intresserade, ofta sådana som har läst de relevanta böckerna som barn (*Mio, min Mio* och *Ture Sventon i Stockholm* är särskilt populära hos denna kategori). Det kan även vara deltagare som är intresserade av platsen snarare än boken, kanske för att de har levt i det område där boken utspelar sig. Vandringarna har inga krav på förkunskaper och förutsätter enbart rimlig kondition för en lugn promenad. Tyvärr är inte alla vandringar tillgänglighetsvänliga då det kan förekomma till exempel trappor eller smala stigar. Allt sådant aviserar jag i förväg.

Min förhoppning är däremot att mina deltagare blir inspirerade och gör egna vandringar utifrån sina yrkesroller, till exempel lärare eller barnbibliotekarier. De måste då tänka på vilken åldersgrupp de vänder sig till och vilka förväntningar de har när det gäller deltagar-

nas läsfärdigheter och intressen. Till mina vuxna medvandrare brukar jag säga: För att få ut så mycket som möjligt av vandringen bör du ha läst boken, och om du har läst den förut, läs gärna om och lägg märke till miljöskildringar och de känslor och sinnesintryck som förknippas med handlingsplatsen. Jag brukar fråga när vi träffas om de har upptäckt nya aspekter i boken, och det har de nästan alltid gjort. Man läser i ett sammanhang och med ett bestämt syfte. Jag har själv märkt vid omläsning att jag har glömt detaljer i miljöskildringar trots att jag trodde att jag kom ihåg boken väl.

När man planerar en vandring med unga läsare bör man tänka på hur man engagerar dem på bästa sätt. Högläsning i klassen, på skoltid? Individuell läsning? I klassen eller hemma? Parläsning där paret turas om att läsa ett kapitel eller ett avsnitt högt för varandra? Bokcirkel på biblioteket? En fördel med det senare är att läsare som deltar i en bokcirkel redan är intresserade av läsning. Det beror naturligtvis även på vandringsledarens yrkesroll: lärare, skolbibliotekarie, barnbibliotekarie? Vad finns det för utrymme i arbetet för att genomföra en vandring?

Hur svår eller lätt bör boken vara? Finns det några känsliga ämnen som någon deltagare kan reagera på? Vandringsledaren bedömer bäst själv sina potentiella deltagare.

Nästa steg är att välja en lämplig bok. Det är svårare än man tror, vilket jag redan har konstaterat. Boken måste ju lämpa sig för en vandring. Men det finns också många andra relevanta frågor. Vilken åldersgrupp vänder sig boken till? Vilket eller vilka drag i boken förväntas vara attraktiva för unga läsare? Är dessa drag knutna till platsen där handlingen utspelar sig? Till sinnesupplevelser? Hur kan man få

läsarna att göra en koppling mellan handlingsförloppet, personerna, miljön och textens känslomässiga element?

Innan du bestämmer dig för en bok är det viktigt att du ger dig i väg och gör den första rekognoseringen. Även om texten uppger konkreta platsnamn är miljön ändå fiktiv, och författare kan ta sig friheter att ändra detaljer från den verkliga världen. Man blir visserligen glad om det där lilla gröna huset med pelargoner i fönstret verkligen finns, men finns det inte får man hitta en ersättning eller bara hitta på någonting. Den typ av vandring som jag föreslår är långsam, vilket gör att den vanligtvis tar längre tid än vad du tänkt dig från början. Det är bättre att göra en kortare vandring med en djupare reflektion än att skynda och missa alla intressanta detaljer. Tänk också på din målgrupp: hur länge kan du behålla dina deltagares uppmärksamhet? Hur långt orkar de gå? Med mina vuxna vandrare brukar jag avisera en och en halv till två timmar inklusive skrivstund, men för unga läsare är kanske 45 minuter lagom. Försök att identifiera de viktigaste platserna i boken och finna deras motsvarigheter i verkligheten. Tänk på att om du vill stanna upp och ha en diskussion måste det finnas ett lämpligt ställe där ni inte är i vägen för förbipasserande. (Jag har fått utskällning av fotgängare och cyklister när vi stannade vid broräcket på Sankt Paulsgatan där Janne gör sin balansuppvisning.) Finns det några ställen på vägen som kan vara farliga, som branta backar eller trappor? Och hur är det med tillgängligheten?

Efter rekognoseringen, när du har utforskat hur miljön ser ut i verkligheten, är det dags att återvända till texten. Du kommer att bli förvånad över hur annorlunda boken ter sig nu.

Gör gärna en mikroanalys av några avsnitt i boken som avspeglar personens upplevelse av platsen. Du kan göra det bara för dig själv, för att fördjupa dig i texten, eller välja att läsa upp dessa avsnitt under själva vandringen. Här är några aspekter i texten att ta vara på:

- Hur återges miljön i boken? Direkt beskrivning genom en allvetande berättare? Direkt beskrivning genom en jagberättare? Indirekt beskrivning genom en persons ögon och medvetande? Illustrationer? Kartor?
- Vilka drag i miljön är framträdande?
- Vad för slags språk används i miljöskildringen (till exempel adjektiv, rörelseverb, metaforer, sinnesintryck)?
- Är miljön vänlig eller hotfull, trivs personen i den?
- Finns det klara gränser för personens fysiska värld?

Exempelvis kan man föreslå: ”Ska vi titta på alla adjektiv som används för att beskriva den här platsen? Hitta så många som ni kan!” En skicklig lärare kan göra alla de här sakerna och då blir det spännande och barnen vill förhoppningsvis fortsätta läsa.

När du är klar med analys av och reflektion kring texten kan du börja planera vandringen i detalj. Du har redan bestämt dig för din målgrupp, men vissa saker återstår att fundera över. Hur många deltagare vill du ha, eller snarare: hur många är det rimligt att ha på en sådan vandring? Jag brukar begränsa antalet deltagare till 15, men jag har haft vandringar med upp till 30 personer, vilket är alldeles för många. Gör man vandringen med barn är det kanske klokt att ha två eller fler ledare. Ska vandringen genomföras på skoltid? Efter skol-

tid? Under helgen eller kanske under lov? Måste man ha målsmans tillstånd för att ta barn på en vandring? Finns det några risker, som trafikerade gator och korsningar? Har du en plan B, till exempel om det regnar? Hur tänker du marknadsföra vandringen?

Därefter planerar du samlingsplatsen och själva rutten för vandringen med de stopp där du vill låta deltagarna kommentera vad de har sett eller diskutera med varandra. Jag brukar skriva ut en karta och rita in rutten. Fundera på vad du vill prata om vid varje stopp. Kanske vill du läsa relevanta avsnitt i boken högt. Tajma noga hur långt det tar att gå mellan stoppen – det brukar vara längre än man tror, särskilt i grupp. Försök att undvika för långa transportsträckor, men om de är oundvikliga, tänk på någonting deltagarna kan göra under tiden, till exempel ta bilder eller räkna steg. Annars är tanken att man går tyst och sakta och lägger märke till allt som huvudpersonen i boken ser samt försöker föreställa sig hur den känner. Deltagarna kan få uppgifter under vandringen, utöver fotografering exempelvis att skriva anteckningar eller notera specifika föremål, företeelser, färger eller former. Det kan också tvärtom vara mer spännande att låta dem gå i par och prata med varandra. I barndeckare uppträder personerna ofta i par – låt deltagarna anta olika roller.

Finns det en karta i boken? Om du har möjlighet, printa ut kartan till varje deltagare och låt dem följa vandringen på kartan och kanske rita in rutten. Annars kan du printa ut en Google-karta och markera bokens viktiga platser på den. (Vill du vara riktigt avancerad kan du även använda en digital karta, men det är överkurs).

Tänker du använda rekvisita? Under *Mio, min Mio*-vandringen har jag med ett äpple som jag lägger på bänken bredvid mig, precis som

i illustrationen i boken, och på marken bredvid bänken lägger jag en pilsnerflaska från Aktiebolaget Stockholms Bryggerier. Det är inte alltid mina deltagare ser flaskan, men när jag plockar upp den uppskattar de denna lilla extra detalj. I många deckare och även andra böcker kan man med fördel använda rekvisita och låta deltagarna leta efter ledtrådar, men det kräver naturligtvis utförliga förberedelser. Man kan också spela musik, antingen någon låt som nämns i boken och är betydelsefull för personen eller bara någonting stämningsfullt. Ljudupplevelser förstärker den allmänna upplevelsen av platsen och blir även stöd för minnet. Under vandringen med *En mystisk typ i Farsta centrum* gömmer jag mig bakom ett träd i skogen där vi går och har på mig en mössa, precis som vännen Ulv har. Är ni flera ledare kan en av er klä ut sig och möta er på vägen som en överraskning. Du kommer säkert på flera idéer om hur du kan göra din vandring ännu mer spännande för dina deltagare.

Strax före vandringen är det viktigt att du gör ytterligare en rekognosering. Du får en mycket tydligare bild av din vandring efter att ha planerat den i detalj och måste kanske justera vissa saker. Det kan även ha uppstått hinder under tiden, som vägarbete. Då får du hitta på en alternativ rutt.

Under själva vandringen gäller det förstås att vara lyhörd och anpassa dig till gruppen. Vad gör du om deltagarna inte lägger märke till någonting som du vill att de ska upptäcka eller reflektera kring? Var beredd att ställa några stödfrågor, dock utan att styra för mycket.

Hur tänker du avsluta vandringen? Det är lämpligt med någon slags avslutning med en sammanfattande diskussion och kanske ytterligare några uppgifter: en skrivstund, teckning, skulptering med lera eller

dramaövning. Det kan förslagsvis göras på ett bibliotek eller annan lämplig lokal. Om det finns möjlighet att printa ut några av deras bilder kan man göra ett bildcollage. Får de någon belöning? Det beror naturligtvis på befintlig budget, men en gemensam picknick under eller efter vandringen eller en godisskål under avslutningen uppskattas säkert. Det är även en bra idé att låta dem behålla sina collage eller andra alster.

Du märker säkert om dina deltagare var roade av vandringen, och det är mycket tillfredsställande att bevittna deras entusiasm. Det kan komma spontana reaktioner, till exempel: ”Jag vill läsa om boken”, eller i bästa fall: ”Finns det fler böcker vi kan vandra med?” Oavsett dessa reaktioner vill du kanske göra en egen informell utvärdering. Vad var ditt syfte med vandringen? Har du uppnått det? Fungerade vandringen som du hade tänkt dig? Var det någonting som inte fungerade och varför? Vad kan du göra bättre nästa gång, om det nu blir en nästa gång? Kommer du att dela med dig av erfarenheten till dina kolleger och rekommendera metoden?

Blev du vettskrämd nu? Låter det som alldeles för mycket jobb för en 45-minutersaktivitet? Jag lovar att du får utdelning för dina mödor.

Vanliga frågor

- Den fråga jag får oftast är: kan man göra en vandring om det inte finns någon bok som utspelar sig där man bor eller jobbar? Det går jättebra, och flera uppgifter som deltagarna i mina kurser har gjort visar hur detta kan planeras. På vilken ort som helst finns platser som förekommer i barn- och ungdomsböcker och som är viktiga för personerna: skolan, lekplatsen eller idrottsplatsen, parken, kiosken, köpcentret, biblioteket. Då kan man välja en bok som har sådana konkreta platser, men överföra dem på egen miljö. Det kan till och med bli ännu mer spännande på det viset. Det gäller bara att vara kreativ och använda sin fantasi.
- En annan vanlig fråga är om man kan bygga en vandring på en fantasyberättelse eller annan icke-realistisk genre. Och det kan man visst göra. Många fantasyböcker har en förankring i verkligheten. *Mio, min Mio* är ett bra exempel. Min vandring bygger på inledningskapitlet som utspelar sig i Tegnérlunden, innan Bosse förflyttar sig till Landet i Fjärran (om han nu gör det – det finns olika tolkningar). Så man kan välja en bok som börjar i verkligheten, leda vandringen fram till portalen och sedan diskutera vad som väntar på andra sidan. Men det går även att välja en bok som utspelar sig helt och hållet i en främmande värld för där finns också trots allt vanliga platser och landskap, som en skog, ett berg eller ett vägshål. Ett hem eller en borg kan i stort sett vilket hus som helst föreställa. En av mina kursdeltagare har gjort en vandring med Astrid Lindgrens *Ronja Rövardotter* (1981), inte precis en realistisk historia.

- En återkommande fråga är om det går att använda en bilderbok som utgångspunkt för en vandring. Jag har gjort en vandring i Sigtuna utifrån Elsa Beskows *Tant Grön, tant Brun och tant Gredelin*, trots att det inte står i klartext att boken utspelar sig just i Sigtuna. Utmaningen är att bilderböcker oftast har kortare handlingsförlopp och kanske begränsad miljö. Man bör också tänka på att miljöskildringen i en bilderbok huvudsakligen görs visuellt. Jag kan tänka mig att böcker som Anthony Brownes *Tunneln* (1990, *The tunnel*, 1989) kan vara ett utmärkt underlag för en vandring. Där är miljön oerhört starkt känsloladdad och den visuella miljöskildringen exceptionellt rik på detaljer. Andra kända bilderböcker jag kan tänka mig är paret Anna-Clara och Thomas Tidholms *Resan till Ugri-La-Brek* (1987) eller varför inte *Klaras promenad* (1974, *Rosie's walk*, 1967) av Pat Hutchins. Dem kan man med fördel göra med förskolebarn.
- Jag har fått frågan om vilken min favoritbok för vandring är. Mina allra första val när jag började med vandringar var just mina favoritböcker, som *Mio, min Mio* och *Janne, min vän*. De är nog fortfarande de vandringar som jag gillar mest och som också visat sig mest populära. Men jag vill gärna göra nya upptäckter, både av böcker och platser, och en bok som blev en uppenbarelse var *Nyårsvandrar*en av Charlotta Lannebo. Dess huvudperson är en vandrare, men också en flanör, som inte har något bestämt mål utan går sakta och reflekterar över det han ser. Det är precis vad mitt vandringskoncept går ut på.
- Jag fick en fråga om det var någon skillnad för upplevelsen av en skönlitterär plats mellan en tryckt bok eller en ljudbok. Det var en ovän-

tad fråga, och medan jag själv inte har arbetat med ljudböcker finns det en del forskning på området, inte minst just hur dessa två medier engagerar sina mottagare. Ett argument för ljudböcker är ofta att de kan vara en bra lösning för svaga läsare. För mig är det viktigaste att unga människor tar del av berättelser, oavsett medium. Jag kan tänka mig att just för ett känslomässigt engagemang med en miljöbeskrivning kan en ljudbok eventuellt få en starkare effekt, eftersom språkets olika aspekter, som rytm eller upprepningar, blir tydligare. Det vore intressant med ett projekt för att testa min hypotes.

- Jag har fått förfrågningar om att genomföra vandringar digitalt, för dem som inte kan vara med på plats fysiskt. Jag gjorde ett försök under pandemin när jag inte ville utsätta mig själv eller deltagarna för smittorisk i kollektivtrafik. Då ställde jag in min planerade vandring utifrån Mats Wahls ungdomsroman *Vinterviken* och föreslog deltagarna att testa en digital vandring. Vi träffades på Zoom, och jag visade bilder på olika platser som nämns i boken. Det var bättre än ingenting, men gick samtidigt emot själva konceptet, att befinna sig på en plats och uppleva den genom sinnesintryck.

Böcker som legat till grund för vandringar

- Beskow, Elsa, *Tant Grön, tant Brun och tant Gredelin*. Åhlén & Åkerlund, 1918
- Bjärbo, Lisa, *Det är så logiskt alla fattar utom du*. Rabén & Sjögren, 2010 (Växjö)
- Gripe, Maria, *Agnes Cecilia – en sällsam historia*. Bonniers juniorförlag, 1981 (Nyköping)
- Holmberg, Åke, *Ture Sventon i Stockholm*. Rabén & Sjögren, 1954 (Vasastan)
- Holmqvist, Kalle, *En mystisk typ i Farsta centrum*. Lava, 2017 (Farsta)
- Lannebo, Charlotta, *Nyårsvandraren*. Rabén & Sjögren, 2020 (Södermalm och Vasastan)
- Lindgren, Astrid, *Mio, min Mio*. Rabén & Sjögren, 1954 (Tegnérslunden)
- Lindström, Agnes, *Hata Gustavsberg*. Bonnier Carlsen, 2017 (Gustavsberg)
- Lundgren, Gunilla, *Min mamma är en ängel*. Erg förlag, 2020 (Rinkeby)
- Moodysson, Coco, *Onda krafter i Sollentuna*. Rabén & Sjögren, 2012 (Helenelund)
- Pohl, Peter, *Janne, min vän*. AWE/Geber, 1985 (Södermalm)
- Rundberg, Johan, *Nattkorpen*. Natur & Kultur, 2021 (centrala Stockholm, 1880-talet)
- Sandén, Mårten, *Gömstället*. Rabén & Sjögren, 1999 (centrala Lund)
- Stark, Ulf, *Min vän Percys magiska gymnastikskor*. Bonniers juniorförlag, 1991 (Stureby)
- Wahl, Mats, *Vinterviken*. Bonniers juniorförlag, 1993 (Vinterviken)

För vidare läsning

OM PLATS OCH MILJÖ I LITTERATUREN

Carroll, Jane. *Landscape in children's literature*. Routledge, 2012.

Children's literature and New York City. Red. Padraic Whyte och Keith O'Sullivan. Routledge, 2014.

Experiencing environment and place through children's literature. Red. Amy Cutter-Mackenzie, Philip G. Payne och Alan Reid. Routledge, 2011.

Maps and mapping in children's literature: Landscapes, seascapes and cityscapes. Red. Nina Goga och Bettina Kümmerling-Meibauer. Benjamin, 2018.

Mackey, Margaret. *Space, place and children's reading development*. Bloomsbury, 2022.

Space and place in children's literature, 1789 to the present. Red. Maria Sachiko Cecire, Hanna Field och Malini Roy. Routledge, 2015.

SENSORY STUDIES

Classen, Constance. *Worlds of sense: Exploring the senses in history and across cultures*. Routledge, 1993.

Edensor, Tim. *From light to dark: Daylight, illumination, and gloom*. University of Minnesota Press, 2017.

Esrock, Ellen. *The reader's eye: Visual imaging as reader response*. The Johns Hopkins University Press, 1994.

Howes, David och Constance Classen. *Ways of sensing: Understanding the senses in society*. Routledge, 2014.

Ingold, Tim. *The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge, 2000.

Literature and the senses, red. Annette Kern-Stähler och Elizabeth Robertson. Oxford University Press, 2023.

FÖRKROPPSLIGAD KOGNITION

Johnson, Mark. *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press, 1990.

Kuzmičová, Anežka. *Mental imagery in the experience of literary narrative. Views from embodied cognition*. Stockholm University Press, 2013.

Nikolajeva, Maria. "Haven't you ever felt like there has to be more? Identity, space and embodied cognition in young adult fiction". *Encyclopaideia* 49 (2017), s. 5–13. doi: 10.6092/issn.1825-8670/7604.

Olver, Catherine och Maria Nikolajeva. "Sensitive girls, purposeful boys and embodied emplacement", i *Children's Literature and Childhood Discourses*, red. Anna Cermakova och Michaela Mahlberg. Bloomsbury, 2024, s. 11–30.

Polvinen, Merja. "Enactive perception and fictional worlds", i *The cognitive humanities: Embodied mind in literature and culture*, red. Peter Garratt. Palgrave Macmillan, 2016, s. 19–34.

Punday, David. *Narrative bodies: Toward a corporeal narratology*. Palgrave Macmillan, 2003.

Smith, Mark M. *Sensing the past: Seeing, hearing, smelling, tasting, and touching in history*. University of California Press, 2007.

Om Maria Nikolajeva

Maria Nikolajeva är professor emerita vid University of Cambridge, Storbritannien, och tidigare professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet. Hon har skrivit flera böcker och artiklar om barn- och ungdomslitteratur. Efter pensioneringen utbildade hon sig till vandringsledare och har sedan 2020 lett litterära vandringar i samarbete med Svenska barnboksinstitutet. För denna verksamhet tilldelades hon Gulliverpriset 2022.

Vad har böcker som Astrid Lindgrens *Mio, min Mio*, Ulf Starks *Min vän shejken i Stureby* och Johan Rundbergs *Nattkorpen* gemensamt? Alla tre utspelar sig på en plats som beskrivs ingående. Kan läsaren få en djupare förståelse av dessa och andra böcker genom att vistas på de fysiska platser där de utspelas? Kan läsaren få en fullkomligare upplevelse av platsen genom att läsa böcker?

Professor emerita vid University of Cambridge och vandringsledare **Maria Nikolajeva** har tagit fram en unik metod för litterära vandringar som kopplar ihop den fysiska och den skönlitterära platsen. Här berättar hon om hur vandringar kan vara en inkörsport till skönlitteratur och tillföra någonting nytt till en favoritbok.

